

4.

Slovenské školstvo v medzinárodnom kontexte

4.1.

Hlavné črty školskej politiky vyspelých krajín

Európa sa skladá z bohatej zmesi kultúr a histórií, spojených do jedného zväzku, čelí spoločným problémom a sleduje spoločné ciele pri zachovaní kultúrnej a jazykovej rozdielnosti. Európske krajiny sa snažia poskytnúť mladým ľuďom možnosť dosiahnuť vysokú úroveň vzdelávania a vštepiť do nich túžbu po vzdelaní. V priebehu posledných 10 rokov sa v európskom školstve prejavilo niekoľko tendencií, s ktorými rozvoj výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike (do roku 1992 v rámci ČSFR) korešponduje rozdielne.

Ako sa konštatuje v správe *European Report on Quality of School Education. Sixteen Quality Indicators* (Európska komisia 2000), nové milénium nemôže byť len symbolickou zmenou dátumu, ale núti hľadiť do budúcnosti a zamerať pozornosť školských politikov na úlohy, ktoré táto budúcnosť nastrojuje.

Dôležitou výzvou pre jej tvorcov je byť v styku a v predvoji národných a transnárodných hnutí, ktoré zmenia tvár Európy a ovplyvnia národné systémy vzdelávania. Tieto sa budú musieť vyrovnáť hlavne s výzvami: o poznávaní, decentralizácii, zdrojoch, sociálnom zapojení a o dátach a porovnateľnosti.

Demografický vývoj v Európe je poznamenaný už od 70. rokov poklesom. Aj keď klesajúcu tendenciu v EÚ charakterizujú od roku 1990 aj staršie vekové skupiny (45–55 rokov), pre dlhšie časové obdobie od roku 1975 je tento trend príznačný predovšetkým pre vekovú skupinu 0–9-ročných.

Percentuálny podiel osôb vo veku 0–29 rokov v európskych krajinách osciluje medzi 35–45%

osôb, na Slovensku je po Írsku (48%) najvyšší (46% osôb).

Pretože pokles počtu žiakov na rôznych školských stupňoch nie je v členských štátoch sprevádzaný primeraným poklesom počtu učiteľov, znižuje sa počet žiakov pripadajúcich na jedného učiteľa. Tento trend je zvlášť výrazný na I. stupni základných škôl.

Štatistické údaje ukazujú, že mladí ľudia stále dlhšie navštevujú vzdelávacie zariadenia a končia ich so stále vyššou kvalifikáciou než predchádzajúce generácie.

V priemere sa počet žiakov, ktorí pokračujú v ďalšom vzdelávaní na rôznych typoch stredných škôl, rovná počtu žiakov, ktorí sú zahrnutí do povinnej školskej dochádzky.

Tabuľka dokazuje, že vzdelanostnou úrovňou, pokiaľ ide o stredoškolské vzdelávanie, sa SR, podobne ako ostatné asociované krajiny, radí medzi štáty s najvyššou úrovňou (5. miesto v rámci asociovaných krajín, lepšie sú na tom v skupine 30–39-ročných Estónsko a Lotyšsko – 6%, Litva 8%, ČR 9%, SR má 11%).

Tabuľka 35:

Percentuálny podiel mladých ľudí v členských štátoch EÚ, Nórsku a v SR, ktorí nemajú úplné stredné vzdelanie (1997)

vek	EÚ	B	DK	D	E	F	I	IR	L	NL	A	P	Fin	S	GB	G	NO	SR
20–29 rokov	31	21	21	19	39	24	42	27	47	28	18	55	13	14	37	26	8	...
30–39 rokov	35	31	19	15	56	31	51	40	49	29	19	71	16	16	43	40	10	11
40–49 rokov	42	44	18	17	71	40	60	56	53	36	28	79	30	25	44	54	18	18
50–59 rokov	53	56	26	25	84	52	76	66	60	45	35	87	45	35	53	71	28	36

Prameň: Key Data on Education in Europe 1999/2000. Brussels, European Commission 2000.

Nadpriemerne vysoké počty mladých ľudí vo veku nad 20 rokov v kombinácii s masovým štúdiom na terciárnej úrovni vysvetľujú fakt, prečo sa terciárne vzdelávanie v súčasnosti berie tak vážne. Opatrenia, ktoré niektoré štáty prijali, aby uvoľnili prístup k terciárnemu vzdelávaniu, sú jedným z dôsledkov týchto zmien.

Dosiahnutá úroveň vzdelania a pracovný trh

Všeobecne možno povedať, že čím vyššia je úroveň dosiahnutého vzdelania občanov, tým sú vyhliadky na trhu práce priaznivejšie. Z členských štátov EÚ tu existujú iba dve výnimky pokiaľ ide o stredné vzdelanie (Grécko a menej Portugalsko). Z osôb s vysokoškolským vzdelaním je nezamestnanosť najvyššia vo vekovej skupine 25–34 rokov.

V súčasnosti predstavujú osoby so vzdelaním na terciárnej úrovni stále sa rozširujúcu skupinu aktívneho obyvateľstva. Tento fakt môže prispieť k zvýšeniu konkurencie medzi tými, ktorí si hľadajú zamestnanie.

Napriek tomu, že existuje pozitívna korelácia medzi úrovňou dosiahnutej kvalifikácie a prístupom k zamestnaniu, prejavuje sa súčasne tendencia, že stále viac mladých ľudí s vysokoškolským vzdelaním akceptuje aj prácu, ktorá je veľmi nízko pod úrovňou ich kvalifikácie, resp. stále viac je tých, ktorí si nemôžu byť svojim zamestnaním istí. Väčšina z nich nepracuje síce na miestach, kde sa nevyžaduje žiadna

kvalifikácia, ale mnohí z nich pracujú v administratíve alebo v službách ako administratívne sily alebo predavači.

Najväčší podiel vysokoškolsky vzdelaných mladých ľudí na trhu práce predstavujú absolventi spoločenskovedných študijných odborov. Približne tretina osôb s vysokoškolským vzdelaním sú absolventi ekonomických študijných odborov, resp. odborov zameraných na masovokomunikačné prostriedky a dokumentačné služby. Pre tieto osoby existuje najväčšie nebezpečenstvo, že si prácu vo svojom odbore, aspoň dočasne, v súčasnosti nenájdu. Ich kvalifikácia je na trhu práce v súčasnosti podhodnotená.

Nezávisle od celkovej výšky nezamestnanosti sú mladí ľudia nezamestnanosťou najviac ohrození. Aj keď si vo veku do 25 rokov nájdú prácu, väčšinou ide o prácu na dobu určitú. V takejto práci predstavujú vyšší podiel než osoby staršie. To je spôsobené čiastočne aj tým, že väčšina osôb vo veku do 24 rokov nemá v EÚ ešte vysokoškolské vzdelanie. V tomto sú asociované krajiny odlišné a SR nie je výnimkou. Tu je podiel mladých ľudí v pracovnom pomere na dobu určitú v porovnaní s EÚ oveľa nižší.

Situácia v postavení mužov a žien na trhu práce je taktiež rozdielna. Napriek tomu, že viac žien ako mužov má ukončené vysokoškolské vzdelanie, je ich nezamestnanosť v porovnaní s mužmi vyššia. Iba v niektorých krajinách je situácia v tejto oblasti vyrovnaná. Týka sa to predovšetkým

severských štátov, hlavne Nórska a Švédska, kde je podiel žien z celkového počtu absolventov vysokých škôl už pomerne dlho v porovnaní

s mužmi veľmi vysoký. To vysvetľuje aj skutočnosť, prečo sú na trhu práce také úspešné.

4.2. Spoločné znaky a rozdiely školských sústav

Predškolská výchova

Vývoj v členských štátoch EÚ ukazuje, že snaha o zvýšenie počtu detí, ktoré navštevujú predškolské zariadenia, je väčšinou úspešná. Význam predškolskej výchovy sa jednoznačne akceptuje a už sa nechápe iba ako alternatívna starostlivosť o deti pre pracujúce matky. Pri interpretácii údajov v tabuľke je potrebné brať do úvahy nielen prístupnosť týchto zariadení (počet voľných miest), ale aj skutočnosť, či v príslušnej krajine existujú aj iné formy starostlivosti o deti predškolského veku. SR po roku 1989 stratila svoje veľmi dobré postavenie v tomto ukazovateli a v súčasnosti predstavuje skôr priemer, aj keď sa situácia v posledných rokoch stabilizovala.

Tabuľka 36:

Percentuálny podiel detí z vekovej kategórie 4-ročných detí, ktoré navštevujú predškolské zariadenia (1997)

Štát	%
Belgicko	100
Dánsko	80
Grécko	81
Španielsko	56
Francúzsko	99
Írsko	100
Taliansko	54
Holandsko	93
Rakúsko	72
Portugalsko	55
Fínsko	36
Švédsko	63
Veľká Británia	94
ČR	83
Maďarsko	96
Poľsko	28

SR	64
----	----

Vo všetkých členských štátoch EÚ sú predškolské zariadenia dostupné pre deti vo veku 3 alebo najneskôr 4 rokov. Kvalifikácia pedagogických zamestnancov je vysoká, v mnohých prípadoch je na úrovni učiteľov, ktorí vyučujú na základných školách. V zásade existujú dva modely predškolskej výchovy – organizovaní v školách a mimo škôl. Vytváranie skupín podľa veku je skôr typické pre školy a v školách zvyčajne pripadá aj viac detí na jedného učiteľa. Pokiaľ ide o ciele, v oboch typoch zariadení sa sledujú tie isté. Najviac sa však líšia v prístupoch ku vzdelávaniu.

Pokiaľ ide o vek, v ktorom deti povinne vstupujú do základnej školy, existujú vo svete veľké odlišnosti.

Základná škola

Tabuľka 37:

Vek vstupu do školy

Vek	Štáty
5 rokov	Veľká Británia, Kanada, Austrália, Holandsko
6 rokov	Väčšina európskych štátov, vrátane SR
6 – 7 rokov	USA, Bulharsko, Estónsko
7 rokov	Severské štáty (okrem Nórska), Poľsko, Rusko, Rumunsko

Tabuľka 38:

Dĺžka povinnej školskej dochádzky

Do veku	Štáty
14 rokov	Taliansko
15 rokov	Austrália, Japonsko, Poľsko,
16 rokov	SRN, Francúzsko, Fínsko, Švédsko, Veľká

Poznámka: Rozdiely sa zdôvodňujú geografickými, resp. klimatickými podmienkami, ale aj tradíciami.

Povinná školská dochádzka trvá v súčasnosti vo väčšine vyspelých štátov 9 – 10 rokov. Možno povedať, že SR sa v tomto ukazovateli vyvíja v súlade s trendom v najvyspelejších európskych štátoch, v ktorých sa povinná školská dochádzka v poslednom období predĺžila do 16 rokov.

Vzhľadom na to, že populácia na Slovensku je v porovnaní s vyspelými západnými krajinami pomerne mladá, SR sa dobre umiestňuje v ukazovateli, ktorý hovorí o podiele osôb zahrnutých do školského vzdelávania z celkového počtu obyvateľov. Medzi asociovanými krajinami je na 2. mieste za Poľskom a o 2% prevyšuje priemer EÚ.

Vnútoraná organizácia základnej školy v Európe je rozdielna. Základné vzdelávanie ako uzavretý 4-ročný cyklus existuje hlavne v niektorých krajinách SRN a v Rakúsku, zatiaľ čo väčšina členských štátov a asociované krajiny majú 8- až 10-ročnú základnú školu, ktorú navštevujú žiaci bez prerušenia. Prístup na stredné školy je tu ohraničený na vek 14–16 rokov.

Dĺžka I. stupňa základnej školy (primárne vzdelávanie, ISCED 1) je variabilná, pohybuje sa v rozmedzí od 3 do 6 rokov, 3 ročníky sú zavedené napr. v Poľsku, 6 ročníkov má tento stupeň v severských štátoch (Fínsko, Švédsko) i v niektorých štátoch USA.

Medzi povinné predmety, ktoré sa vyučujú na tomto stupni, patria materinský jazyk, matematika, základy prírodných a spoločenských vied, umelecko-výchovné predmety, telesná výchova a praktické vyučovanie (manuálne zručnosti).

Okrem toho niektoré štáty už na tomto školskom stupni zaradili do učebných plánov ako povinný predmet aj prvý cudzí jazyk, náboženstvo, informačné a komunikačné technológie. Prvý cudzí jazyk pritom nemusí znamenať iba svetový jazyk, ale – ako je to napr. v severských štátoch – aj iný štátny, resp. menšinový jazyk. Vyučovanie náboženstva taktiež zvyčajne nepredstavuje konfesijnú výchovu konkrétneho náboženstva, ale skôr mravnú/etickú výchovu v duchu kresťanstva. Stále viac sa presadzujú interdisciplinárne projekty a prístupy (integrované predmety) k vyučovaniu a tímová práca učiteľov.

Ročný počet vyučovacích hodín na tomto stupni v asociovaných krajinách je v porovnaní s členskými štátmi celkovo nižší.

V nadväznosti na I. stupeň sa i dĺžka vzdelávania na **2. stupni základnej školy (nižšie stredné vzdelávanie)** pohybuje v rozmedzí od 3 do 5 rokov.

Vyučovanie na tejto úrovni má spravidla všeobecnovzdelávací charakter, iba málo členských štátov EÚ zaviedlo už na tomto stupni určitú odbornú predprípravu (Belgicko, Španielsko, Francúzsko, Luxembursko, Holandsko a Portugalsko).

Väčšina štátov má i na tomto stupni jednotný obsah vzdelávania. V niektorých štátoch si žiaci môžu vybrať z ponuky škály voliteľných predmetov. Iba v malom počte krajín sa primárne vzdelávanie končí záverečným vysvedčením a žiaci potom pokračujú vo vzdelávaní na II. stupni základnej školy alebo na nižšom stupni všeobecnovzdelávacej strednej školy.

Medzi jednotlivými štátmi existujú podstatne menšie rozdiely v ročnom počte minimálnych povinných vyučovacích hodín než na úrovni I. stupňa základnej školy. Rôzne variácie existujú skôr v počte vyučovacích hodín povinných vyučovacích predmetov.

Najvyšší minimálny počet vyučovacích hodín na tejto úrovni – viac ako 1000 hodín – vykazujú Holandsko, Veľká Británia (Škótsko) a Lichtenštajnsko. V Taliansku absolvujú niektorí žiaci po započítaní výučby cudzích jazykov až 1200 vyučovacích hodín. Minimálne 800 povinných vyučovacích hodín ročne majú žiaci v Dánsku, Nemecku a na Islande. V tomto ukazovateli SR má extrémne postavenie – spolu s Maďarskom sa v SR na tejto úrovni učí najnižší počet vyučovacích hodín ročne – cca 700.

Iba zriedka sa štúdium na tomto stupni ukončuje externými záverečnými skúškami. Väčšina krajín, podobne ako Slovensko, považuje priebežné hodnotenie počas školského roka za dostatočné.

Rozdelenie vzdelávania na tejto úrovni do dvoch stupňov (ISCED 2 a ISCED 3) býva v jednotlivých štátoch zvyčajne predmetom širokých diskusií a často sa i mení, hoci tento ukazovateľ má výrazné ekonomické dopady, pretože požadovaná kvalifikácia učiteľov na jednotlivých stupňoch je rozdielna (zvyčajne jeden učiteľ na I. stupni pripravovaný v mnohých krajinách aj na tzv. vyšších odborných školách alebo vysokých školách neuniverzitnej úrovne versus učiteľ

väčšinou s dvojpredmetovou aprobáciou pripravovaný na univerzitách a spravidla v dlhšom štúdiu).

Stredné školy (vyššie stredné vzdelávanie, ISCED 3, ISCED 4)

Distribúcia žiakov do všeobecnovzdelávacích a odborných škôl a do učebných a študijných odborov v Európe ukazuje, že iba niektoré štáty začínajú s odbornou (predodbornou) prípravou už vo veku do 15 rokov. Na stredných školách skôr dominuje odborné vzdelávanie, aj keď existujú i vyspelé štáty Európy, v ktorých väčšina žiakov príslušnej vekovej skupiny navštevuje všeobecnovzdelávacie školy (gymnaziálneho typu) a po ich absolvovaní nadstavbové (pomaturitné) formy štúdia. Prevládajúce odborné vzdelávanie na tomto stupni je popri nemecky hovoriacich štátoch charakteristické i pre väčšinu asociovaných krajín.

Európske štáty možno z tohto hľadiska rozdeliť do troch skupín:

1. skupina – prevláda vzdelávanie v odborných školách

(Belgicko, Holandsko, Lichtenštajnsko, Nemecko, Taliansko, Rakúsko, ČR, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Slovinsko),

2. skupina – prevláda vzdelávanie vo všeobecnovzdelávacích školách

(Grécko, Španielsko, Írsko, Portugalsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko a Cyprus),

3. skupina – vyrovnaná situácia

(Švédsko, Fínsko, Nórsko, Dánsko a Francúzsko).

Dievčatá skôr navštevujú stredné všeobecnovzdelávacie školy, chlapci stredné odborné školy. Čím sú žiaci vo vyššom ročníku, tým je podiel vyučovania povinných vyučovacích predmetov nižší aj vo všeobecnovzdelávacej vetve. Dôraz sa kladie na povinne voliteľné predmety, v niektorých krajinách si ich študenti môžu zostavovať dokonca sami v závislosti od toho, akú záverečnú kvalifikáciu chcú získať.

Vzhľadom na to, že žiakov na vysoké školy prijímajú na základe výsledkov dosiahnutých na strednej škole, konajú sa záverečné skúšky na stredných školách zvyčajne ako externá maturita alebo aspoň pod externou kontrolou. V tomto

zmysle je plánovaná reforma maturitných skúšok v SR v súlade s trendom v EÚ.

V roku 1997 v EÚ dosahovalo priemerné percento tých, čo úspešne absolvovali strednú školu vo veku do 22 rokov 71,2%, medzi krajinami však existujú značné rozdiely. Na jednej strane existuje skupina krajín, ktorých podiel absolventov presahuje 70%, v niektorých prípadoch dokonca výrazne; táto kategória zahŕňa zvlášť krajiny ako je ČR, Poľsko a Slovensko, ale tiež krajiny severnej Európy Fínsko a Švédsko. Na druhej strane existuje skupina krajín, ktorých podiel absolventov je pod 70%; táto kategória zahŕňa hlavne štáty južnej Európy ako sú Španielsko, Taliansko a Portugalsko, ale tiež Veľkú Britániu. Najnižšie percento – 52% vykazuje Portugalsko.

Vyučovanie cudzích jazykov

Znalosť niekoľkých jazykov EÚ sa chápe ako predpoklad na to, aby občan EÚ mohol profitovať z odborných a osobných príležitostí, ktoré sa mu naskytujú na spoločnom trhu. Ťažkosti s cudzími jazykmi sú podľa prieskumu Eurobarometra uskutočneného v roku 1977 najobávanejším problémom mladých Európanov, keď sa rozhodujú o práci a štúdiu v zahraničí. Význam ovládania moderných jazykov sa zvýši ešte aj rozšírením EÚ.

EÚ si vytýčila cieľ, aby sa každý občan učil minimálne dva cudzie jazyky EÚ, a po ukončení svojho vzdelávania bol schopný komunikovať v jednom z týchto jazykov a druhý jazyk ovládal aspoň na základnej úrovni. Rozhodnutie Európskej komisie vyhlásiť rok 2001 za Európsky rok cudzích jazykov dokumentuje politický význam prisudzovaný znalosti cudzích jazykov v súčasnej EÚ.

V jednotlivých štátoch, zdá sa, že existuje korelácia medzi tým, akou mierou je oficiálny jazyk krajiny používaný a schopnosťou mladých komunikovať v cudzom jazyku, resp. ich túžbou naučiť sa iný jazyk. Z tohto hľadiska sú v EÚ dve veľké skupiny krajín: prvú tvoria Dánsko, Holandsko, Švédsko a Fínsko (ich jazyky sa menej používajú), druhú krajiny ako sú Francúzsko, Nemecko, Španielsko, Írsko a Rakúsko (ich jazyk sa častejšie používa). Situácia vo Veľkej Británii je extrémnejšia a sotva je výsledkom jazykovej dominantnosti anglického jazyka (angličtina je najrozšírenejším jazykom v EÚ, materinským jazykom 16% populácie a ďalších 31% dospeléj populácie tvrdí, že sa v ňom

dohovori). Kompetentnosť i záujem naučiť sa cudzí jazyk sa teda medzi jednotlivými štátmi značne líšia a závisia, okrem iného, od sociálnych a kultúrnych faktorov.

V súčasnosti sa v SR prvý cudzí jazyk ako povinný vyučovací predmet začína učiť v 5. ročníku základnej školy alebo v 1. ročníku 8-ročného gymnázia. Iba niektorí žiaci základných škôl majú možnosť učiť sa cudzí jazyk v nižších ročníkoch. Dva cudzie jazyky sa povinne učia iba všetci žiaci gymnázií (nie vždy však ide o dva jazyky EÚ, pretože stále je v ponuke aj ruský jazyk), 5,3% žiakov príslušného populačného ročníka má možnosť navštevovať bilingválne školy (okrem bilingválnych slovensko-maďarských, slovensko-ukrajinských škôl).

Informačná a komunikačná technológia (IKT)

Vo všetkých európskych krajinách existuje široký konsenzus o význame nových informačných technológií. Vo väčšine asociovaných krajín sa IKT nachádza v učebných plánoch ako osobitný predmet. V Nórsku, Švédsku a Írsku sa uprednostňuje užívateľský prístup, pričom v členských krajinách strednej Európy (plus Island, Fínsko a Lotyšsko) predstavuje aj vyučovací predmet, aj nástroj. V Portugalsku, na Cypre a v Taliansku sa tento predmet formálne nevyučuje. Vo Fínsku rozhodovanie prebieha na miestnej úrovni, a preto i postoj k IKT sa v jednotlivých lokalitách značne líši.

Predpokladá sa, že o niekoľko rokov IKT preniknú do všetkých predmetov učebného plánu, že žiaci budú bežne používať IKT na vypracúvanie domácich úloh a vo vyučovaní všetkých predmetov.

Neúspešnosť vo vzdelávaní

Dnešná spoločnosť založená na učení a na vedomostiach sa čoraz viac delí na tých, čo majú adekvátne zručnosti a kvalifikácie, a tých, ktorí ich nemajú. Mladí ľudia s negatívnym postojom k učeniu a/alebo osoby bez kvalifikácie sa v občianskom a profesijnom živote stretávajú so značnými problémami.

Údaje ukazujú, že podiel tých, čo ukončujú vzdelávanie bez kvalifikácie, zostáva v EÚ stále pomerne vysoký – priemer je 22,5% (EUROSTAT, 1997). Existujú však veľké rozdiely medzi

jednotlivými členskými štátmi. Severské členské štáty dosahujú lepšie výsledky pri odstraňovaní tohto javu než iné členské štáty. Portugalsko (40,7%), Taliansko (30,2%), Španielsko (30,0%) a Spojené kráľovstvo (31,4%) vykazujú mimoriadne vysoké percentá, pričom podiely v Nemecku (13,2%), Rakúsku (11,5%) a v iných škandinávskych štátoch sú značne pod priemerom EÚ (Švédsko 9,6% a Fínsko 8,5%). Všetky stredo- a východoeurópske štáty dosahujú podiel nekvalifikovaných pod priemerom EÚ. Najvyšší podiel medzi týmito krajinami je v Rumunsku (20 %), zatiaľ čo ČR má najnižší podiel: 6,8%. Z asociovaných krajín je SR v tomto ukazovateli na 4. mieste. Lepšie výsledky dosahuje napr. Poľsko aj Slovinsko, Maďarsko je na tom horšie ako SR.

Ukazovateľ však neuvádza, či je nedokončenie štúdií v jednotlivých štátoch výsledkom neúspechu žiakov na skúškach na konci II. stupňa základnej školy (nižšieho stupňa stredného vzdelávania), alebo či je dôsledkom chýbajúcich možností odbornej prípravy po II. stupni ZŠ.

Rozdiely medzi krajinami vyplývajú z rozdielov medzi vzdelávacími systémami, ale tiež zo sociálno-ekonomických rozdielov. Také systémy, ktoré sa starajú o žiakov všetkých vekových skupín, umožňujú zapojiť sa do vzdelávania aj dospelým. Sú tak do určitej miery poskytovateľmi celoživotného vzdelávania, ktoré umožňuje širokému okruhu ľudí zapojiť sa do vyššieho stupňa stredoškolského vzdelávania. Ďalšie vysvetlenie pomerne nízkeho podielu neúspešných (v Rakúsku a v Nemecku) je tzv. duálny systém, prostredníctvom ktorého žiaci absolvujú učňovskú prax, pričom teoretickú časť výučby absolvujú v škole.

Taký systém pomáha hlavne menej schopným žiakom získať odbornú kvalifikáciu využitím praktického prvku odbornej prípravy.

Na druhej strane vysoký podiel neúspešných študentov súvisí aj s ekonomickými faktormi, ako je vysoká nezamestnanosť alebo rozdiely medzi mestskou a vidieckou ekonomikou, resp. medzi centrálnymi a periférnymi regiónmi. Výskumy ukázali, že napríklad mladí ľudia navštevujúci školu na vidieku, sú často nepostrádateľní pre rodinné práce (napr. farmárčenie) a zvyčajne nechodia do školy v čase ekonomických ťažkostí. V takých regiónoch vidno, že pracovné zručnosti tu prechádzajú skôr z generácie na generáciu, než od učiteľa k žiakovi. Spojenie medzi formálnym vzdelávaním a úspechom na pracovnom trhu je

často menej evidentné v poľnohospodársky orientovaných ekonomikách, než je to v ekonomikách orientovaných na priemysel a služby.

Špeciálne školstvo

Pre posledné obdobie je charakteristický menej segregovaný prístup k výchove a vzdelávaniu detí so špeciálnymi potrebami. Väčšina európskych krajín vyvinula niekoľko modelov, ako k nim pristupovať. Iba veľmi málo európskych krajín si ponechalo „dvojprúdovú“ voľbu (paralelný systém), pri ktorom väčšina týchto detí navštevuje špeciálne školy. Napriek tomu však vo väčšine krajín existujú aj niektoré separátne štruktúry, veľmi sú však podobné tým v riadnom vzdelávacom systéme. Iba Taliansko a Nórsko nemajú špeciálne školy.

Podiel detí identifikovaných ako deti so špeciálnymi potrebami je v jednotlivých krajinách veľmi rozdielny v závislosti od kritérií, ktoré sa používajú na ich identifikáciu. Podiel tých, ktorí navštevujú špeciálne školy, závisí od toho, aký majú výber, t.j. rozdiel je podmienený tým, aký stupeň integrácie sa v tom-ktorom štáte praktizuje. Niektoré severské krajiny identifikovali ako deti so špeciálnymi potrebami 12-16% populácie, čo je vyššie než v iných krajinách, ale iba málo z nich navštevuje špeciálne školy.

Všeobecne sa uznáva, že výchova a vzdelávanie detí so špeciálnymi potrebami vyžaduje – nezávisle od toho, či sa realizuje v separátnych špeciálnych školách – kvalifikovaný personál a podporu. Vo väčšine prípadov poskytujú špeciálni pedagógovia pomoc v triedach, kde sú integrované deti so špeciálnymi potrebami. Všetci učitelia získavajú aspoň základnú prípravu pre prácu s týmito deťmi. V niektorých krajinách je organizované špecializované štúdium špeciálnych pedagógov.

Vysokoškolské vzdelávanie (terciárne vzdelávanie, ISCED 5, ISCED 6)

V posledných rokoch vysoké školy odpovedajú stále viac na meniace sa požiadavky pracovného trhu. Snažia sa poskytnúť svojim študentom špecifické zručnosti, ktoré potrebujú na to, aby uspeli. Mnohé študijné programy prešli z akademického zamerania na odbornejšie, čím sa spojenie medzi vysokoškolským vzdelávaním a praxou prehĺbilo.

Uplatňujú sa tri spôsoby prístupu k vysokoškolskému vzdelávaniu:

- numerus clausus, keď o počte študentov rozhoduje vláda,
- stav, keď o počte študentov rozhodujú jednotlivé vysoké školy,
- voľný prístup – prijímaní sú všetci tí, ktorí splnili tzv. všeobecné podmienky pre prístup (napr. maturita).

SR možno priradiť k druhej skupine. Z ostatných členských štátov EÚ je tu aj Dánsko, Španielsko, Írsko, Portugalsko, Fínsko, Švédsko, Veľká Británia a Nórsko.

Žiadatelia sa rozhodujú o vysokých školách a študijných odboroch (6 si môžu zvoliť vo Veľkej Británii, 15 v Nórsku). Vo Veľkej Británii si žiadatelia prihlášky posielajú centrálné cez UCAS.

Každá vysoká škola sama rozhoduje o tom, koľko študentov a za akých podmienok prijme.

Najväčšiu skupinu tvoria štáty s otvoreným prístupom k vysokoškolskému vzdelávaniu. V Rakúsku, kde na väčšinu univerzít je otvorený prístup (výnimkou sú len umelecké univerzity), selektívnejšie sú tzv. odborné vysoké školy a akadémie.

V krajinách s otvoreným prístupom však existujú výnimky na určitých študijných odboroch (napr. medicína). V takomto prípade si podmienky prijímania stanovujú vysoké školy na základe ich kapacity (Nemecko, Island), alebo im ich stanovuje vláda systémom numerus clausus (Francúzsko, Taliansko, Holandsko).

Vo všetkých členských štátoch EÚ a EFTA, ako aj vo všetkých asociovaných krajinách je badateľný konštantný nárast počtu študentov na terciárnej úrovni.

Zvyšovanie počtu študentov však neznamená rovnosť prístupu – ešte stále existujú rozdiely. Sú spôsobené predovšetkým regionálne (oblasti, z ktorých študenti pochádzajú), ako aj príslušnosťou k príslušnej sociálnej vrstve. Aj keď sú ženy v terciárnom vzdelávaní dobre zastúpené, v niektorých krajinách dokonca vyššie než muži (i SR patrí s 50,9% v školskom roku 1998/1999 žien z celkového počtu študentov na vysokých školách k týmto krajinám), stále existujú nerovnosti, pokiaľ ide o jednotlivé študijné odbory. Umelecké a spoločenskovedné oblasti zostávajú i naďalej doménou žien, muži sú zase nadpriemerne zastúpení v technických odboroch

štúdiá, v architektúre ako aj v matematických a informatických študijných smeroch. V SR sú ženy nízko zastúpené v doktorandskom štúdiu (40,1% v školskom roku 1998/1999).

Medzinárodné porovnanie vývoja v SR v tejto oblasti mimoriadne sťažuje fakt, že v medzinárodných ročenkách údaje za SR obyčajne chýbajú. Spravidla sa za SR uvádzajú iba absolútne čísla, ak ide o percentuálne podiely, väčšinou sa udávajú iba vo vzťahu na 100 000 obyvateľov (štatistiky UNESCO).

Prekvapuje, že napr. údaje, ktoré vychádzajú z príslušnej vekovej skupiny, nie sú ani v najnovších štatistikách Európskej komisie, do ktorých sú zahrnuté aj asociované krajiny (napr. *Key Data on Education 2000*, vydávané v EURYDICE).

Porovnávanie sťažuje aj fakt, že SR nie je zahrnutá v štatistikách OECD, komparatisti ju považujú za významný zdroj štatistických informácií aj o školstve, pretože táto medzinárodná organizácia sa naň díva predovšetkým z ekonomického aspektu.

Zo všetkých štatistických prameňov však vyplýva, že tzv. úspešné štáty posledných rokov masívne investovali do terciárneho vzdelávania. Za sledovaných 20 rokov sa počet študentov terciárneho vzdelávania v členských štátoch EÚ viac ako zdvojnásobil.

Zvlášť dynamický rozvoj zaznamenali predovšetkým niektoré nové členské štáty.

V Portugalsku sa tento počet zvýšil štvornásobne. Je to štát s najvyšším nárastom. Vysoký nárast je aj v Grécku, Španielsku a v Írsku (počet študentov sa zvýšil na trojnásobok). Najnižší nárast sa zaznamenal v Nemecku a Holandsku (1,6 násobný nárast). Za stabilnú možno považovať situáciu v Belgicku a Rakúsku.

V mnohých asociovaných krajinách bol nárast i vďaka dynamickému rozvoju súkromného sektora vysokého školstva (Bulharsko, Rumunsko), niekde zriadením zahraničných univerzít a vysokých škôl (Lotyšsko). Toto konštatovanie neplatí pre SR.

Pokiaľ ide o postavenie SR v tomto ukazovateli, je potrebné zdôrazniť, že zvyšovanie počtov študentov v terciárnom vzdelávaní v posledných desiatich rokoch sa vo vyspelých krajinách dosiahlo predovšetkým veľmi dynamickým

rozvojom neuniverzitného sektora vysokoškolského vzdelávania.

V súčasnosti študuje v tomto sektore v mnohých členských štátoch EÚ až približne polovica všetkých študentov v terciárnom vzdelávaní, ba v niektorých štátoch dokonca aj viac (napr. Holandsko vykazuje 62%), zatiaľ čo v SR to bolo v školskom roku 1996/97 len 4,1%. Napriek tomu, že vyššie odborné štúdium v SR poskytuje už veľa stredných škôl, tento ukazovateľ narastá pomaly – v roku 1998/99 to bolo 4,7%.

O diverzifikácii na inštitucionálnej úrovni v SR nemožno vôbec hovoriť – napriek rôznym experimentom sa v SR vyššie odborné školy ani vysoké odborné školy nezriadili.

Neutešenú situáciu v tejto oblasti v SR dokladá aj tabuľka o podieloch novoprijímaných študentov.

Tabuľka 39:

% novoprijatých študentov v terciárnom vzdelávaní (1996)

Štát	Iné terciárne vzdelávanie	Vysokoškolské vzdelávanie univerzitného charakteru
Rakúsko	-	29
Dánsko	10	35
Fínsko	22	45
Nemecko	-	27
Grécko	13	18
Maďarsko	-	35
Írsko	24	29
Nový Zéland	20	39
Nórsko	29	26
Poľsko	17	48
Veľká Británia	25	41
USA	47	52
OECD	19	34
SR	1	24

Prameň: OECD 1998. In: Greenaway, D. – Haynes, M.: *Funding Universities to Meet National and International Challenges*. University of Nottingham 2000.

Údaje za SR: ÚIPŠ (1997).

Poznámka: Údaje nerozlišujú vek prijatých uchádzačov.

Ukazovateľ *Gross Enrollment Ratios* (%) je mimoriadne populárny, veľmi často ho vo svojich

štatistikách používa napr. OECD, pretože ho považuje za významný indikátor potencionálneho rozvoja príslušnej krajiny.

Tabuľka 40:

% študentov v terciárnom vzdelávaní z príslušnej vekovej skupiny (populačného ročníka)

Štát	1975	1995
Rakúsko	19	47
Kanada	39	90
Česká republika	-	22
Dánsko	29	45
Francúzsko	25	51
Nemecko	25	44
Maďarsko	-	24
Taliansko	26	41
Nórsko	22	59
Poľsko	17	25
Švédsko	29	46
Veľká Británia	19	50
USA	57	81
SR	-	20
Svetový priemer (aj s ďalšími štátmi, vrátane rozvojových)	14	18

Prameň: Higher Education in Developing Countries. Peril and Promise. The international Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Washington 2000.

SR v tomto ukazovateli veľmi výrazne zaostáva – je iba 2% nad priemerom všetkých členských štátov UNESCO, vrátane rozvojových krajín.

Tabuľka 41:

% novoprijatých študentov v terciárnom vzdelávaní (1996)

Štát	Iné terciárne vzdelávanie	Vysokoškolské vzdelávanie univerzitného charakteru
Rakúsko	-	29
Dánsko	10	35

Tabuľka 43:

Študenti v terciárnom vzdelávaní (ISCED 5,6) podľa študijných odborov (1996/1997) v %

Skupina študijných odborov	EÚ	DK	D	I	NL	A	FIN	S	NO	SR
Celkom	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Humanitné vedy, umenie, teológia	14	18	16	15	8	18	13	16	12	8
Spoločenské vedy	25	25	25	25	40	37	20	21	25	18
Príprava učiteľov	7	19	6	3	12	8	9	14	17	17
Právo	9	3	5	17	6	12	2	5	4	4
Prírodné vedy	6	5	6	6	3	7	5	5	6	2

Fínsko	22	45
Nemecko	-	27
Maďarsko	-	35
Poľsko	17	48
Švajčiarsko	30	16
USA	47	52
OECD	19	34
SR	1	24

Prameň: OECD 1998. In: Greenaway, D. Hayness, M.: Funding Universities to Meet National and International Challenges. University of Nottingham 2000.

Údaje za SR: ÚIPŠ (1997).

Poznámka:

Novoprijatí každého veku, ktorí sa prvýkrát zapísali na úrovni terciárneho vzdelávania – údaje v oboch ukazovateľoch nemožno spočítať, pretože v niektorých prípadoch by mohlo prísť k dvojitému započítaniu (osoby, ktoré už boli v neuniverzitnom sektore, môžu pokračovať v univerzitnom vzdelávaní).

Tabuľka 42:

% podiel študentov v terciárnom vzdelávaní z príslušnej vekovej skupiny

Štát	1975	1995
Česko	-	22
Kanada	39	90
Poľsko	17	25
Maďarsko	-	24
Rakúsko	19	47
Slovensko	-	33
Švédsko	29	46
Veľká Británia	19	50
USA	57	81
Svetový priemer (aj s ďalšími štátmi, vrátane rozvojových)	14	18
Slovensko	-	20

Prameň: Higher Education in Developing Countries. Peril and Promise. The international Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Washington 2000.

Matematika, informatika	5	2	5	3	3	7	6	6	1	1
Medicína	10	12	11	9	10	10	16	13	11	9
Technické vedy, architektúra	15	11	17	17	11	17	23	18	10	35
Iné	6	6	9	3	4	6	5	2	8	6
Nešpecifikované	1	-	-	2	1	-	-	-	6	-

Prameň: Bildung in Europa. Daten und Kennzahlen 1999. Europäische Kommission. EUROSTAT 2000.

Údaje za SR: ÚIPŠ.

Tabuľka 44:

Absolventi terciárneho vzdelávania (ISCED 5, 6) podľa študijných odborov (1996/1997) v %

Skupina študijných odborov	EÚ	DK	D	I	NL	A	FIN	S	NO	SR
Celkom	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Humanitné vedy, umenie, teológia	12	12	9	14	18	13	8	6	21	8
Spoločenské vedy	29	26	22	20	37	21	15	20	31	18
Príprava učiteľov	8	19	4	2	14	17	10	22	13	17
Právo	7	4	4	11	5	9	1	3	5	4
Prírodné vedy	7	2	6	6	4	6	3	4	2	2
Matematika, informatika	4	2	4	3	3	4	5	4	1	1
Medicína	11	13	16	11	12	11	28	21	9	9
Technické vedy, architektúra	15	15	12	13	12	14	22	18	8	35
Iné	6	9	14	3	5	6	8	2	9	6
Nešpecifikované	1	-	-	17	-	-	-	-	1	-

Prameň: Bildung in Europa. Daten und Kennzahlen 1999. Europäische Kommission. EUROSTAT 2000.

Údaje za SR: ÚIPŠ.

Slabou stránkou, pokiaľ ide o výpovednosť tohto údaja je fakt, že v štátoch s otvoreným prístupom k vysokoškolskému vzdelávaniu počet zapísaných študentov ešte nevypovedá o tom, koľkí z nich aj v skutočnosti štúdium ukončia. V ukazovateli o počte zapísaných študentov v terciárnom vzdelávaní vykazujú lepšie postavenie štáty s otvoreným prístupom k vysokoškolskému štúdiu. Situácia sa trochu mení, ak tento ukazovateľ dáme do vzťahu s úspešnosťou v štúdiu (ukončenie štúdia).

Úspešnosť študentov v štúdiu na vysokých školách je v SR veľmi vysoká (2. miesto hneď za Japonskom). Môže to súvisieť s tým, že vysoké školy v SR sú veľmi selektívne – šancu študovať na vysokých školách, resp. v terciárnom vzdelávaní dostáva iba veľmi nízky podiel mladých ľudí príslušnej vekovej skupiny – tí relatívne najnadanejší a najschopnejší.

Študenti a absolventi v terciárnom vzdelávaní podľa skupín študijných odborov

Distribúcia študentov a absolventov potvrdzuje pretrvávajúci stav vo výraznej miere odlišný od situácie v členských štátoch EÚ: 35% študentov zapísaných v technických odboroch štúdia a na architektúre je SR vysoko nad priemerom EÚ, ktorá v tejto oblasti vykazuje iba 15%. Z hľadiska potrieb ekonomiky je však priaznivý ukazovateľ absolventov tejto skupiny študijných odborov, ktorý už priemer v EÚ prevyšuje iba veľmi mierne – o 2%. Prejavuje sa tu skutočnosť, že v technických odboroch štúdia sú slovenské vysoké školy menej selektívne, a preto vykazujú aj najvyšší úbytok (ak vychádzame z predpokladu, že náročnosť štúdia je u nás porovnateľná so štúdiom v členských štátoch EÚ). Vysoké počty študentov v technických odboroch štúdia sú zjavne na úkor počtu študentov humanitných a spoločenských vied – spolu sú nižšie ako v EÚ o 10%. Štúdium v technických študijných odboroch sa pritom považuje za dvakrát tak drahé ako štúdium v humanitných študijných odboroch. Dosť prekvapivý je aj fakt, že v porovnaní s EÚ pripravujeme v SR o 10% viac učiteľov. Táto

skutočnosť môže súvisieť aj s nízkym ohodnotením práce učiteľa a skutočnosťou, že vysoké percento absolventov učiteľského štúdia sa nezamestnáva v školách, ktoré stále majú v mnohých oblastiach nekvalifikovaných učiteľov (napr. vyučovanie cudzích jazykov). Z hľadiska distribúcie študentov a absolventov taktiež zaujme, že SR ešte stále zaostáva za priemerom v EÚ aj v oblasti štúdia práva, aj keď sa zdá, že právnikov nie je v SR stále dostatok.

Alarmujúco pôsobí fakt, že matematiku a informatiku študovalo v SR iba 1% študentov zapísaných na vysokých školách (4% pod úrovňou EÚ). Hrozivo to pôsobí aj v súvislosti s *brain-drain* najvyspelejších štátov v tejto oblasti (SRN, USA, Kanada) z posledných rokov. Tzv. úspešné štáty *success countries* posledného desaťročia totiž svoju úspešnosť veľmi úzko a jednoznačne spájajú hlavne s dynamickým rozvojom vysokoškolského vzdelávania, hlavne neuniverzitného a investíciami do nových technológií (napr. Írsko). Porovnanie údajov v jednotlivých krajinách uvádzajú tabuľky v prílohe.

Uvedené údaje súčasne potvrdzujú celkové zaostávanie krajín východnej a strednej Európy za najvyspelejšími krajinami sveta, ale nielen za nimi (napr. vývoj v Novom Zélande) v tejto oblasti. Jednou z príčin je aj nízky stupeň diverzifikácie terciárneho vzdelávania v týchto krajinách. Je alarmujúce, že zo skupiny 18-19-ročných sa u nás vzdeláva taký nízky podiel mladých ľudí aj vzhľadom na veľmi vysokú nezamestnanosť. (Prehľad o počte študentov a absolventov v skupinách študijných odborov uvádzajú tabuľky 41 až 44 v prílohe.)

Financovanie vysokého školstva

Výrazné zvyšovanie počtu vysokoškolských študentov vo vyspelých krajinách nebolo vždy sprevádzané výrazným zvyšovaním výdavkov na vysoké školstvo. Veľmi kritická situácia bola najmä vo Veľkej Británii, ktorá sa so svojimi 0,7% z HDP dostala na úroveň najzaostalejších štátov Európy. Greenaway a Haynes (*Greenaway, D. – Haynes, M.: Funding Universities to Meet National and International Challenges. University of Nottingham 2000*) vo svojej správe z roku 2000 napr. uvádzajú, že vo Veľkej Británii výdavky na terciárne vzdelávanie v reálnych cenách poklesli od roku 1980 až o skoro 50%. V roku 1985 predstavovali výdavky na 1 študenta na univerzitách 8 500 libier, na polytechnických

školách 4 250 libier, v roku 1997 to bolo na univerzitách už iba 4 790 libier (univerzity spolu s bývalými polytechnickými školami). Na túto skutočnosť reagovali univerzity efektívnejším využívaním týchto prostriedkov. Autori citovanej správy odhadujú, že produktivita práce tu v porovnaní s celým rezortom služieb (2% ročne) rástla asi o 6% ročne.

Tabuľka 45:

Výdavky na terciárne vzdelávanie, vrátane výskumu

ako percentuálny podiel z HDP (1996)

Štát	% z HDP
ČR	1,0
Maďarsko	1,0
Nemecko	1,0
USA	2,0
OECD	1,5
SR	0,7

Prameň: OECD 1998. In: Greenaway, D.– Haynes, M.: *Funding Universities to Meet National and International Challenges. University of Nottingham 2000.*

Údaje za SR: ÚIPŠ.

Výdavky na vysokoškolské štúdium jedného študenta sú v jednotlivých štátoch rozdielne. Mimoriadne drahé je štúdium v USA, Švajčiarsku, Kanade a v Austrálii. Aj keď berieme do úvahy rozdiely medzi vyspelými krajinami, SR so svojimi výdavkami 1 774 USD na 1 študenta v roku 1995, je na poslednom mieste medzi vybranými štátmi OECD.

Tabuľka 46:

Výdavky na 1 študenta na vysokých školách univerzitného charakteru (denné štúdium, 1995) v dolároch (USA)

Štát	Výdavky
ČR	7 656
Maďarsko	4 792
Rakúsko	7 687
Švédsko	13 168
Švajčiarsko	18 365
USA	19 965
OECD	12 018
SR	1 774

Prameň: OECD 1998. In: Greenaway, D.– Haynes, M.: *Funding Universities to Meet National and International Challenges. University of Nottingham 2000.*

Údaje za SR: ÚIPŠ.

Do výšky nákladov na 1 študenta v tabuľke 46 sú započítané aj výdavky na vedu a výskum, ktoré sa realizujú na vysokých školách. Preto rozdiely v ich výške čiastočne odrážajú aj rozdiely medzi jednotlivými štátmi v tom, aká úloha sa pripisuje univerzitám v oblasti vedy a výskumu.

Vysoké školy súčasne diverzifikovali zdroje financovania: popri štátnych príspevkoch získavali prostriedky aj zo súkromných zdrojov, ale tieto sa viac týkali výskumu a iných aktivít než výučby. V najväčšej miere to platí pre štáty s najvyšším podielom z HDP – USA, Austráliu a Kanadu. V roku 1995 bola situácia v jednotlivých štátoch nasledovná.

Tabuľka 47:

Financovanie terciárneho vzdelávania zo štátneho rozpočtu a zo súkromných zdrojov

Štát	Štátny rozpočet	Súkromné zdroje
ČR	70	30
Maďarsko	80	20
Rakúsko	98	2
Nemecko	92	8
USA	48	52
OECD	75	25

Prameň: OECD 1998. In: Greenaway, D. – Haynes, M.: Funding Universities to Meet National and International Challenges. University of Nottingham 2000.

V členských štátoch OECD sa z celkových nákladov na vysoké školy a na platy vysokoškolských učiteľov vynakladá 44%. SR i v tomto ukazovateli za vyspelými štátmi výrazne zaostáva. Zaostávanie i za ČR predstavuje 4%.

Tabuľka 48:

Percentuálny podiel výdavkov na odmeňovanie vysokoškolských učiteľov z celkových nákladov na vysoké školstvo (1995)

Štát	%
ČR	23
Rakúsko	34
Švajčiarsko	52
Dánsko	54
USA	41
OECD	44
SR	19

Prameň: Education at Glance. Paris, OECD 1998. In: Greenaway, D. – Haynes, M.: Funding Universities to Meet National and International Challenges. University of Nottingham 2000.

Údaje za SR: ÚIPŠ.

Reakciou na problémy s financovaním vysokého školstva je masové zavádzanie poplatkov za štúdium. Ešte pred pár rokmi existovali dva scenáre. Približne v polovici členských štátov EÚ a EFTA a asociovaných krajín vlády hradia celé, alebo skoro celé náklady za vysokoškolské štúdium. V druhej polovici štátov študenti platili poplatky za štúdium. V poslednom období však už štáty, v ktorých študenti platia poplatky za štúdium, začali prevládať. Od tohto školského roku ich dokonca zaviedlo aj Rakúsko. V niektorých krajinách sú poplatky za štúdium dosť vysoké. Pokiaľ ide o asociované krajiny, poplatky za štúdium zaviedli už skoro všetky, SR je skôr výnimkou, aj keď externé štúdium je už aj v SR od roku 1999 na niektorých vysokých školách spoplatnené.

Granty/štipendiá predstavujú najvšeobecnejšiu formu pomoci študentom zo sociálne slabších rodín, niekedy sa kombinujú aj s pôžičkami. V asociovaných krajinách ide skoro výlučne iba o granty/štipendiá, o pôžičkách sa väčšinou iba začína diskutovať, resp. ich zavedenie je už naplánované.

Dôležitým doplnkovým zdrojom príjmov sú zahraniční študenti a poskytovanie vysokoškolského vzdelávania v iných krajinách. Štyria najväčší exportéri vysokoškolského vzdelávania (USA, Veľká Británia, Austrália a Kanada) v súčasnosti súperia hlavne o študentov z Ázie. Skoro 50% všetkých zahraničných študentov z Ázie sa zapísalo na vysoké školy týchto 4 krajín, pričom v poslednom desaťročí veľmi vzrástli počty študentov z Ázie vo Veľkej Británii a Austrálii, zatiaľ čo USA a Kanada zaznamenali pokles.

Aj keď existujú ešte problémy so zabezpečením porovnateľnej kvality vzdelávania v pobočkách zahraničných univerzít a medzinárodné mechanizmy na jej zabezpečenie sa iba hľadajú (napr. snaha Rady Európy a UNESCO vypracovať Kódex dobrej praxe pre poskytovateľov transnárodných vzdelávacích programov), v mnohých krajinách sa vzdelanostná úroveň obyvateľstva zvyšuje aj poskytovaním vzdelávacích služieb zahraničnými subjektami (univerzity a vysoké školy v spolupráci s domácimi tzv. agentami). Aj keď to platí hlavne pre zaostalejšie štáty, pobočky alebo iné formy

pôsobenia zahraničných, hlavne amerických vysokých škôl, možno nájsť už aj v mnohých vyspelých európskych krajinách, kde rozširujú vzdelávaciu ponuku.

Keď odhliadneme od rozdielov v systémoch vzdelávania, údaje vo viacerých indikátoroch jednoznačne potvrdzujú skutočnosť, že Európa (až na Veľkú Britániu) začala zaostávať v oblasti vzdelávania na terciárnej úrovni v porovnaní s vývojom v zámorí. Prvýkrát v dejinách študuje

v súčasnosti viac študentov z Európy na vysokých školách v zámorí, než opačne. Zdá sa, že Európa je v tejto oblasti strnulá, málo flexibilná a v konkurenčnom prostredí sa nedokáže presadiť. Reakciou na túto situáciu je spoločné úsilie európskych ministrov školstva z posledných rokov (Sorbonská deklarácia z roku 1997, Bolonská deklarácia z roku 1999 a pripravuje sa stretnutie európskych ministrov školstva v roku 2001 v Prahe).

4.3. Školstvo SR a európske integračné procesy

Politika v oblasti výchovy a vzdelávania nepatrí z hľadiska prijímania a implementácie spoločných právnych predpisov Európskej únie medzi jej priority, napriek tomu nadobúdajú v poslednom období spoločné akcie v tejto oblasti stále väčší význam. Nesmerujú však k väčšej centralizácii a unifikácii aj v tejto oblasti. Jedno je však isté, i prístupy ku vzdelávaniu sa v poslednom období dost zmenili. Vývoj v značnej miere naštartoval jeden zo zakladateľov spoločnej Európy, Robert Schuman, keď už v roku 1963 predvídavo povedal, že *myšlienka zjednotenej Európy sa nebude uskutočňovať výlučne a predovšetkým prostredníctvom európskych inštitúcií, ale že jej cestu budú dláždiť duchovné záležitosti*. Ešte jasnejšie sa o niečo neskôr vyjadril Jean Monnet, ktorý povedal, že *keby mal možnosť začínať s budovaním spoločnej Európy ešte raz, začal by pri kultúre*.

Vzdelávanie a odborná príprava

Na začiatku boli totiž kompetencie EHS vo veci spoločnej vzdelávacej politiky veľmi obmedzené a vzťahovali sa iba na oblasť odborného vzdelávania. Určitý prelom nastal v roku 1985, keď sa na základe výroku súdneho dvora (tzv. Gravierovej pravidlo) začalo pod odborným vzdelávaním rozumieť aj vysokoškolské vzdelávanie. Až potom boli vytvorené prvé komunitárne programy, ktoré boli zamerané na spoluprácu medzi vysokými školami. Opatrenia a ciele v oblasti všeobecného vzdelávania a vysokoškolského vzdelávania sa výraznejšie zakotvili až v Maastrichtskej zmluve o Európskej únii z roku 1987 a predstavujú vo vzťahu k rímskym zmluvám významný pokrok.

Článok 126 zmluvy (teraz článok 149 v amsterdamskom znení) explicitne stanovil, že EÚ má prispievať k vysokej kvalite vzdelávania tým, že bude podporovať spoluprácu medzi členskými štátmi. Jednoznačne oddelil kompetencie EÚ a jednotlivých členských štátov, pričom sa primárna zodpovednosť za vzdelávaciu politiku zverila jednotlivým členským štátom. Organizácie

systémov vzdelávania a obsahu vzdelávania sa právo EÚ, až na malé výnimky, o ktorých sa hovorí nižšie, netýka ani v súčasnosti.

Tento článok jasne vychádza z princípu subsidiarity, t.j. oblasť pôsobnosti únie sa obmedzuje iba na také oblasti, ktoré sú vhodné na to, aby podporovali rozvoj vzdelávacej politiky členských štátov a ktoré samotné členské štáty nie sú schopné realizovať alebo sú schopné realizovať iba obmedzene. Všetky aktivity majú pritom, ak je to potrebné, podporovať alebo dopĺňať mnohorakosť európskych kultúr a jazykov. Odsek 2 tohto článku pre EÚ vytyčuje tieto ciele:

- ✦ rozvoj európskej dimenzie vo vzdelávaní, predovšetkým učením sa a šírením jazykov jednotlivých členských štátov,
- ✦ podporovanie mobility žiakov/študentov a učiteľov, a to aj uznávaním diplomov a častí štúdií na účely pokračovania v štúdiu (tzv. akademické uznávanie),
- ✦ podporovanie spolupráce medzi vzdelávacími ustanovizňami,

- /// podporovanie výmeny informácií a skúseností o spoločných problémoch v oblasti vzdelávania v jednotlivých členských štátoch,
- /// podporovanie výmeny mládeže a sociálno-pedagogických pracovníkov,
- /// podporovanie dištančného vzdelávania.

Tento článok okrem iného umožnil postaviť mobilitné programy, ktoré sa realizovali aj dovtedy (napr. ERASMUS), na právny základ (do roku 1987 sa ich týkalo iba sekundárne právo).

Článok 127 zmluvy (článok 150 amsterdamského znenia) prehĺbil dovtedajšie kompetencie EÚ v oblasti odborného vzdelávania, pričom stanovil tieto ciele:

- /// uľahčovať prispôsobovanie sa procesom zmien v priemysle, predovšetkým prostredníctvom odborného vzdelávania a odbornej prípravy,
- /// zlepšovať prvotné odborné vzdelávanie a ďalšie vzdelávanie s cieľom uľahčiť pracovné zaradenie alebo opätovné zaradenie na trh práce,
- /// uľahčovať prístup k odbornému vzdelávaniu a podporovanie mobility žiakov ako aj osôb, ktoré sú zapojené do odborného vzdelávania, predovšetkým mladistvých,
- /// podporovať spoluprácu v otázkach odborného vzdelávania medzi vzdelávacími ustanovizňami a podnikmi,
- /// podporovať výmenu informácií a skúseností o spoločných problémoch v oblasti systémov odborného vzdelávania členských štátov.

Súčasne sa v tejto oblasti v oboch článkoch podporila spolupráca členských štátov a EÚ s tzv. tretími štátmi a medzinárodnými organizáciami, ktoré sa zaoberajú vzdelávaním, predovšetkým s Radou Európy.

Oba články, ktoré sa vzájomne podporujú, otvorili nový priestor pre EÚ a jej Komisiu tým, že umožňujú:

- /// viesť široký politický dialóg o zásadných školsko-politických otázkach nielen s ministerstvami školstva jednotlivých členských štátov, ale aj s inými ministerstvami, napr. s ministerstvami zodpovednými za priemysel, trh práce a životného prostredia,

- /// realizovať množstvo kombinovaných opatrení odstrániac izoláciu jednotlivých oblastí vzdelávania (odborné vzdelávanie, všeobecné vzdelávanie, vysokoškolské vzdelávanie), vrátane výmeny žiakov, študentov a učiteľov,
- /// uskutočňovať spoločné politické iniciatívy so sociálnymi partnermi, ktorí hrajú v oblasti vzdelávania a ďalšieho vzdelávania v členských štátoch únie veľmi aktívnu úlohu.

Okrem toho existujú určité väzby na článok 145 amsterdamského znenia zmluvy, ktorý upravuje činnosti spojené s Európskym sociálnym fondom, cieľom ktorého je okrem iného podporovanie miestnej a odbornej mobility pracovných síl a uľahčovanie prispôsobovania sa zmenám v priemysle a vo výrobe, predovšetkým prostredníctvom odborného vzdelávania a prípravy, čo umožňuje financovať určité iniciatívy EÚ v tejto oblasti.

Maastrichtská zmluva okrem toho rozšírila možnosti únie vo vzťahu k asociovaným krajinám, ktoré boli dovtedy obmedzené iba na program TEMPUS a PHARE, čo sa našej republiky už priamo dotklo, predovšetkým prostredníctvom participácie SR v mobilitných programoch.

Významné boli i projekty PHARE, ktoré boli zamerané na rozvoj čiastkových oblastí výchovy a vzdelávania v SR, napr. na rozvoj neuniverzitného sektoru vysokoškolského vzdelávania, reformu odborného vzdelávania, vzdelávanie dospelých a iné.

Súčasný program EÚ v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže

Sokrates, Leonardo da Vinci a Mládež pre Európu sú programami Európskej únie v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže majúce za cieľ rozvoj medzinárodnej spolupráce a európskej dimenzie vzdelávania. Táto spolupráca je založená na spoločných projektoch základných, stredných a vysokých škôl, vzdelávacích inštitúcií a mládežníckych organizácií najmenej z 2 až 3 účastníckych krajín a je zameraná vo veľkej miere taktiež na mobilitu žiakov, študentov, učiteľov, odborníkov a riadiacich pracovníkov rezortu školstva, pracovníkov odbornej prípravy, mládežníckych pracovníkov, atď.

Slovenská republika sa stala plnoprávnym účastníkom uvedených programov na základe Rozhodnutia č. 1/98 Asociačnej rady, Pridruženia medzi európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na jednej strane a Slovenskou republikou

na druhej strane z 3. marca 1998 o prijatí podmienok účasti Slovenskej republiky na programoch spoločenstva v oblasti odbornej prípravy, mládeže a vzdelávania. Pre Slovenskú republiku sa v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže otvorila nová etapa medzinárodnej spolupráce s krajinami Európskej únie, Európskej hospodárskej oblasti a asociovanými krajinami. Rozhodnutie bolo publikované v OJ (Úradný vestník EÚ) č. 188/49 z 24. marca 1998 a v Zbierke zákonov SR č. 25/1999 z 13. februára 1999.

Národná kancelária programu Sokrates a Národná kancelária programu Leonardo da Vinci boli zriadené v rámci občianskeho združenia Slovenská akademická asociácia pre medzinárodnú spoluprácu v Bratislave. Národná agentúra programu Mládež pre Európu bola zriadená v rámci organizačnej štruktúry, ktorá je priamoriadenou príspevkovou organizáciou Ministerstva školstva SR.

Realizácia programov Sokrates, Leonardo da Vinci a Mládež pre Európu prebiehala v 1. etape v rokoch 1995 – 1999. Európska komisia navrhla pokračovanie týchto programov v rokoch 2000 – 2006, pričom sa zaviedli programy novej generácie Sokrates II, Leonardo da Vinci II a Mládež. Ich spoločným cieľom je podpora rozvoja čo najvyššej možnej miery poznania a vedomostí prostredníctvom umožnenia čo najväčšieho prístupu k vzdelávaniu. Celkový počet účastníckych krajín sa zvýšil na 31 krajín. Z tohto počtu 18 krajín predstavujú členské štáty Európskej únie a krajiny Európskej hospodárskej oblasti (Nórsko, Island, Lichtenštajnsko). Zostávajúca časť je tvorená asociovanými krajinami strednej a východnej Európy (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko, Slovinsko, Bulharsko, Rumunsko, Lotyšsko, Litva, Estónsko), ktoré dopĺňa Cyprus, Malta a Turecko.

Program Sokrates II si za svoj cieľ kladie posilnenie európskej dimenzie vzdelávania na všetkých úrovniach, skvalitnenie znalostí európskych jazykov, podporu medzinárodnej spolupráce prostredníctvom výmenných študijných pobytov a mobilít na všetkých úrovniach vzdelávania a podporu inovácií vo vzdelávaní. Zahŕňa v sebe podprogramy zamerané na vzdelávanie na základných a stredných školách (*Comenius*), na vysokoškolské vzdelávanie (*Erasmus*), vzdelávanie dospelých (*Grundtvig*), skvalitnenie vyučovania a štúdia cudzích jazykov (*Lingua*), vzťah vzdelávania

a multimédií (*Minerva*) a spoločné akcie so zostávajúcimi dvomi programami.

Program Leonardo da Vinci II je zameraný na rozvoj zručností a kompetencií mladých ľudí v rámci úvodného odborného vzdelávania a prípravy na stredných a vysokých školách a skvalitnenie celoživotného odborného vzdelávania a prípravy pracovníkov podnikovej sféry. Tento cieľ sa snaží dosiahnuť pomocou inovačných projektov zameraných na zavádzanie nových učebných a študijných odborov, vzdelávanie pedagógov a manažérov a transfer nových technológií do podnikov (pilotné projekty), vyučovanie cudzieho jazyka ako základnej súčasti odborného vzdelávania a prípravy (jazykové pilotné projekty), odborné stáže a praxe žiakov, študentov, pedagógov a manažérov vzdelávania a sociálnych partnerov v podnikoch (mobilitné projekty), šírenie a transfer výsledkov realizovaných projektov na európskej i národnej úrovni (multiplikačné projekty) a na vytvorenie nadnárodných sietí projektov s príbuznými témami.

Program Mládež kladie dôraz na rast uvedomenia a pocitu solidarity mládeže, na jej aktívnu angažovanosť za európske ideály a podporu ducha iniciatívnosti a podnikavosti. Je zameraný na organizovanie medzinárodných výmien mládeže, prostredníctvom ktorých majú mladí ľudia možnosť získať nové vedomosti o európskych kultúrach a podporovať vzájomnú spoluprácu mladých ľudí v ich voľnom čase. Spája doteraz dva samostatné programy Európska dobrovoľná služba a Mládež pre Európu. V rámci projektov Európskej dobrovoľnej služby sa mladí dobrovoľníci môžu podieľať na verejnoprospešných aktivitách v zahraničí. Druhá časť programu Mládež je zameraná na medzinárodné skupinové mobility a výmeny mládeže a je určená mladým ľuďom, ktorí sa chcú na medzinárodnej úrovni stretávať s rovesníkmi z európskych krajín. Program podporuje mládežnícke iniciatívy organizované mladými ľuďmi pre mladých ľudí.

Táto oblasť výchovy a vzdelávania je predmetom vyjednávania SR s Komisiou v kapitole č. 18 Vzdelávanie a odborná príprava. Kapitola bola uzatvorená v roku 2000.

Vnútrotrh, vzájomné uznávanie odbornej kvalifikácie a koordinácia vzdelávania vo vybraných povolaniach

Významným pilierom slobodného pohybu osôb – jednej zo základných slobôd, na ktorých je postavené fungovanie Európskej únie, hlavne jej vnútorného trhu – je vzájomné uznávanie odbornej kvalifikácie. Táto oblasť je v negociačnom procese SR zaradená do prerokovávania v rámci kapitoly č. 2 Slobodný pohyb osôb. Celú kapitolu gestoruje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Z vecného hľadiska sú do kapitoly zahrnuté tieto tri hlavné oblasti: vzájomné uznávanie odbornej kvalifikácie, právo na pobyt a sociálne zabezpečenie migrantov. V rámci pracovnej skupiny 2 pôsobí Podskupina pre vzájomné uznávanie odbornej kvalifikácie.

Acquis communautaire v tejto oblasti vychádza z článku 47 a z článku 59 amsterdamského znenia zmluvy (predtým články 57 a 49), samotných alebo v spojitosti s článkom 308 (predtým článok 235). Od roku 1992 sa všetky smernice prijaté v tejto oblasti vzťahujú na činnosť osôb v zamestnaneckom pomere, alebo na činnosť samostatne zárobkovo činných osôb.

Každý občan EÚ má v súlade s komunitárnym právom právo vykonávať také povolanie, aké si zvolí. To však neznamená, že na jeho výkon vo všetkých prípadoch nemusí splniť určité podmienky. Každý členský štát si môže zvoliť, či je vôbec potrebné regulovať výkon niektorých povolaní a ktoré to budú. Do úvahy by mal pritom brať všeobecné záujmy, napr. ochrana zdravia, bezpečnosť a pod. Každý členský štát si sám (až na malé výnimky, popísané nižšie) rozhoduje o tom, aké budú tieto podmienky, akú kvalifikáciu bude požadovať a ako sa bude táto kvalifikácia v školských systémoch jednotlivých štátov, ktoré môžu byť v súlade s vyššie popísaným princípom subsidiarity v oblasti vzdelávania (vzhľadom k rozmanitosti školských systémov v Európe ako súčasť kultúrneho dedičstva) veľmi rozdielne, získavať.

S cieľom dosiahnuť, aby uznanie odbornej kvalifikácie nebolo prekážkou slobodného pohybu pracovníkov sa v ES/EÚ od roku 1964 prijalo viac ako 60 smerníc týkajúcich sa vzájomného uznávania odbornej kvalifikácie, ktoré sa členské štáty povinne zaviazali previesť do svojho vnútroštátneho právneho poriadku.

Acquis communautaire v tejto oblasti striktné odlišuje uznávanie na účely pokračovania v štúdiu a na účely výkonu povolania. Predmetom skúmania v negociačnej skupine č. 2 Voľný pohyb osôb je iba uznávanie odbornej kvalifikácie na

účely výkonu povolania (uznávanie na účely pokračovania v štúdiu, t.j. akademické uznávanie, je predmetom skúmania v kapitole č. 18 Vzdelávanie a odborná príprava).

Na začiatku sa predpokladalo, že pre každú profesiu sa vypracujú minimálne vzdelávacie štandardy, alebo iné mechanizmy, ktoré umožnia automatické uznávanie. Tento prístup sa časom ukázal ako veľmi náročný a pomalý (napr. smernica o architektoch sa pripravovala 14 rokov). Celkove bola EÚ schopná dohodnúť sa a prijať tzv. sektorové smernice pre 8 povolaní: lekár všeobecnej medicíny, lekár – stomatológ, sestra, pôrodná asistentka, farmaceut, veterinárny lekár, architekt a právnik. Požiadavky na prípravu (dĺžka a obsah vzdelávania) týchto kategórií pracovníkov sú pritom stanovené vo všetkých vymenovaných povolaniach, okrem povolania právnika.

S cieľom uľahčiť uznávanie odbornej kvalifikácie aj v ďalších povolaniach a odborných činnostiach EÚ od roku 1989 rozvíja aj tzv. všeobecný systém uznávania odbornej kvalifikácie. Prvá smernica o tzv. všeobecnom systéme č. 89/48 z roku 1989 bola zameraná na uznávanie odbornej kvalifikácie nadobudnutej na základe minimálne trojročného vysokoškolského vzdelávania, druhá (92/51) na uznávanie menej ako trojročného vysokoškolského vzdelávania. Dolná hranica nebola stanovená, ale ešte stále zostali z tzv. všeobecného systému vylúčené niektoré profesijné činnosti pokryté tzv. prechodnými smernicami. Posledná smernica týkajúca sa tzv. všeobecného systému 99/42, ktorú sa členské štáty zaviazali implementovať do 31. júla 2001, zahrnula už aj tieto profesijné a odborné činnosti. Súčasne prestalo platiť približne 30 tzv. prechodných smerníc.

Všetky smernice ES/EÚ týkajúce sa vzájomného uznávania odbornej kvalifikácie musí Slovensko previesť do svojho právneho poriadku najneskôr ku dňu vstupu do EÚ. Jednotlivé termíny sú už niekoľko rokov stanovené v Národnom programe pre prispôsobovanie *acquis communautaire* (NPPA). Aktualizovaný NPPA je každý rok schvaľovaný vládou.

V súčasnosti existujú v EÚ tri základné systémy.

a) Automatické uznávanie na základe povinnej koordinácie vzdelávania (tzv. sektorové smernice)

V prípade niektorých povolaní sa členské štáty dohodli, že si budú automaticky uznávať svoje odborné kvalifikácie.

b) Uznávanie odbornej kvalifikácie bez koordinácie vzdelávania (tzv. všeobecný systém uznávania)

Vzdelanie a odborná príprava migranta sa uznávajú vtedy, ak sú odborné činnosti, ktoré chce migrant vykonávať v hostiteľskom štáte, v tomto štáte upravené osobitnými predpismi a ak sú tie isté, aké bol oprávnený vykonávať alebo ktoré vykonával v domovskom štáte, a to za podmienky, že sa jeho vzdelanie podstatne neodlišuje od vzdelania nadobúdaného a predpísaného pre výkon týchto činností v hostiteľskom štáte.

Súčasný stav v SR a plánované zmeny

Prístup k väčšine regulovaných povolání a odborných činností je v Slovenskej republike podmienený vysokoškolským vzdelaním, vyšším odborným vzdelaním, úplným stredným vzdelaním alebo stredným odborným vzdelaním (výučným listom). V časti regulovaných povolání sa požaduje aj vykonanie skúšky odbornej spôsobilosti. V niektorých povolaniach sa požaduje aj preukázanie sa dobrým zdravotným stavom, bezúhonnosťou a podobne.

Cudzinci alebo občania SR, ktorí nadobudli svoje formálne školské vzdelanie v zahraničí, musia požiadať o nostrifikáciu svojich zahraničných dokladov o vzdelaní.

V súčasnosti je uznávanie zahraničných odborných kvalifikácií, ktoré spadajú pod tzv. všeobecný systém (smernice ES/EÚ 89/48 a 92/51, 99/42), dvojstupňové.

Prvú úroveň predstavuje uznanie vysokými školami alebo, v prípade, ak vysoká škola s rovnakým alebo podobným študijným odborom v SR neexistuje, ministerstvom školstva, resp. ministerstvom obrany (vojenské vysoké školy) alebo ministerstvom vnútra (policajné vysoké školy) alebo odbormi školstva okresných a krajských úradov.

Nostrifikácii nepodliehajú doklady o vzdelaní vydané v krajinách, s ktorými má SR uzatvorenú bilaterálnu dohodu o vzájomnom uznávaní rovnocennosti dokladov o vzdelaní.

Druhú úroveň tvorí uznanie príslušnými rezortnými orgánmi ústrednej štátnej správy, v mnohých prípadoch v úzkej spolupráci s profesijnými organizáciami (povinná alebo dobrovoľná registrácia členov profesie, stanoviská a pod.), ktoré skúmajú všetky zákonom stanovené a predložené doklady a vydávajú povolenie na výkon príslušného povolania alebo odbornej činnosti (osvedčenia, oprávnenia, licencie a pod.) v SR.

Odbornú pomoc (odborné posúdenia) pri uznávaní zahraničných kvalifikácií vyššie vymenovaným rozhodovacím orgánom v súčasnosti poskytuje Stredisko pre ekvivalenciu dokladov o vzdelaní Ústavu informácií a prognóz školstva.

c) uznávanie odbornej praxe

Systém vychádza z predpokladu, že po viacročnom vykonávaní odborných činností získavajú sa potrebné vedomosti, zručnosti a spôsobilosti súvisiace s príslušnou činnosťou.

4.4.

Medzinárodná spolupráca

Medzinárodná spolupráca v oblasti školstva, vedy, mládeže a športu v 90. rokoch zdôrazňovala predovšetkým rozvoj a prehĺbenie kontaktov so susednými štátmi, členskými štátmi Európskej únie (EÚ) a vybranými vyspelými štátmi sveta.

Hlavné aktivity boli zamerané najmä na:

- /// integráciu SR do EÚ v oblasti vzdelávania,
- /// programy PHARE v oblasti vzdelávania,
- /// dohody o uznávaní dokladov o vzdelaní,
- /// účasť SR v programoch EÚ v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže

(Tempus, Sokrates, Leonardo da Vinci, Mládež pre Európu III),

- /// akademické mobility na základe bilaterálnych zmlúv,
- /// Akciu SR – Rakúsko, spolupráca v oblasti vzdelávania a vedy,

- /// CEEPUS, program spolupráce vysokých škôl stredoeurópskych krajín,
- /// Fulbrightov program,
- /// poskytovanie vládnych štipendií občanom rozvojových krajín a krajanom,
- /// lektoráty slovenského jazyka a kultúry v zahraničí,
- /// pôsobenie zahraničných lektorov cudzích jazykov v SR,
- /// pomoc krajanom.

Bilaterálna spolupráca

Bilaterálna spolupráca v oblasti vzdelávania sa sústredila na uzatváranie medzinárodných zmluvných dokumentov na vládnej a rezortnej úrovni, ktoré vytvárali podmienky na zvýšenie mobility študentov, doktorandov, učiteľov a vedeckých pracovníkov vysokých škôl. Najväčší záujem bol o štúdium na vysokých školách v krajinách EÚ a v USA. Štáty EÚ však dávajú prednosť mobilitám na čiastkové štúdium, ktoré umožňujú výmeny vyššiemu počtu študentov. Štipendia na celé magisterské a doktorandské štúdium boli poskytované len v Poľsku, Maďarsku, Bulharsku, Rumunsku, Ruskej federácii, Ukrajine a v Bielorusku.

Prioritnou sa stala predovšetkým spolupráca so susednými krajinami *Českou republikou, Poľskom a Maďarskom*. Podarilo sa dosiahnuť nadštandardné vzťahy s *Českou republikou* a s *Rakúskom*. Upravené zmluvné vzťahy s *Maďarskom* vytvorili podmienky na obnovenie dôvery a nadviazanie dialógu na najvyššej úrovni. Po niekoľkoročnom úsilí bol podpísaný program spolupráce.

SR sa sústredila na rozšírenie bilaterálnej spolupráce v oblasti vzdelávania, vedy, mládeže a športu so všetkými členskými štátmi Európskej únie. Spolupráca je veľmi intenzívna a všestranná, predovšetkým s *Rakúskom* a s *Nemeckou spolkovou republikou*, ktorá je druhým najvýznamnejším partnerom z členských štátov EÚ.

Ťažiskom spolupráce s *Francúzskom, Veľkou Britániou, Belgickom, Španielskom a Talianskom* je predovšetkým štúdium cudzích jazykov a príprava učiteľov príslušných cudzích jazykov na bilingválnych školách.

Spolupráca v oblasti vzdelávania s *USA* pokračovala na základe Dohody medzi vládou SR a vládou USA o zriadení komisie J.W. Fulbrighta

pre vzdelávacie výmeny v SR. Program akademických výmen študentov, učiteľov a vedeckých pracovníkov vysokých škôl a ďalších vzdelávacích inštitúcií je organizačne zabezpečovaný Fulbrightovou komisiou v SR.

Konštruktívna spolupráca s Ministerstvom vzdelávania *Ukrajiny* na základe Protokolu medzi MŠ SR a Ministerstvom vzdelávania *Ukrajiny* o spolupráci a výmenách v oblasti vzdelávania pozitívne prispievala k rozširovaniu akademickej mobility a bola prioritná vo vzťahu ku krajankej komunite žijúcej na Ukrajine.

Poskytovanie štipendií vlády SR pre rozvojové krajiny a pomoc krajanom

V súlade s Konceptiou udeľovania vládnych štipendií zahraničným študentom na riadne vysokoškolské a doktorandské štúdium, schválenou uznesením vlády SR č. 294/1998, vláda SR každoročne poskytuje 80 štipendií na vysokoškolské a doktorandské štúdium pre rozvojové krajiny a 100 štipendií na vysokoškolské štúdium pre deti našich krajanov v zahraničí.

Najväčší záujem bol tradične o štúdium na Lekárskej fakulte UK, Farmaceutickej fakulte UK ako i o štúdium ekonómie, prírodných vied a umeleckých odborov.

Pomoc krajanom vo vzdelávaní patrila medzi jednu z priorít medzinárodnej spolupráce MŠ SR. Pomoc bola realizovaná poskytovaním vládnych štipendií krajanom na vysokoškolské štúdium v SR, vysielaním učiteľov všeobecnovzdelávacích predmetov na krajancké školy v zahraničí, organizovaním jazykovo-odborných kurzov pre krajanckých učiteľov, letných kurzov slovenského jazyka pre krajanov a škôl v prírode pre deti krajanov. Na krajanckých školách v Maďarsku, na Ukrajine a v Rumunsku pôsobili naši učitelia.

Stále miesto má organizovanie letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*.

Lektoráty slovenského jazyka a kultúry v zahraničí a zahraniční lektori v SR

Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky vznikla potreba venovať zvýšenú pozornosť výučbe slovenského jazyka a literatúry v zahraničí. MŠ SR reagovalo na túto potrebu zvýšením počtu vyslaných lektorov slovenského

jazyka a kultúry do zahraničia. Lektori slovenského jazyka a kultúry počas svojho pôsobenia v zahraničí vyučujú slovenský jazyk a literatúru, vedú prednášky a semináre z jazykovedy a literárnej vedy, vypracovávajú učebné programy a texty, organizujú odborné semináre, propagujú slovenskú kultúru, sprostredkujú a participujú na kontaktoch zahraničných slovakistických pracovísk, metodicky usmerňujú výučbu slovenského jazyka v rámci krajanských komunít, ako i pripravujú učebné programy študijných pobytov, stáží a exkurzií zahraničných študentov slovenského jazyka na Slovensku.

V súčasnosti v zahraničí pôsobí 24 lektorov slovenského jazyka a literatúry v 15 krajinách sveta. Každoročne sa otvárajú 1 až 2 nové lektoráty.

Na základe medzinárodných zmluvných dokumentov pôsobia na slovenských vysokých školách a metodických centrách 50 lektori cudzích jazykov. Medzi najpočetnejšie zastúpené jazyky patrí nemčina, španielčina, francúzština, angličtina.

Mnohostranná spolupráca

MŠ SR priebežne plnilo úlohy vyplývajúce z členstva v medzinárodných organizáciách, ako sú Rada Európy (RE), UNESCO, OSN a realizovalo viaceré programy a projekty mnohostrannej spolupráce.

V rámci spolupráce s UNESCO bol rezort školstva zapojený do viacerých medzinárodných programov UNESCO.

V rámci spolupráce s RE sa rezort školstva aktívne zapájal do viacerých medzinárodných projektov (Európa v škole, Výučba moderných jazykov a Výchova k demokratickému občianstvu).

MŠ SR sa aktívne zapájalo do aktivít Centra moderných jazykov RE v Gazi, kde sa vysielali učitelia cudzích jazykov.

Od roku 1993 SR aktívne participovala na programe CEEPUS; spolupráca vysokých škôl krajín strednej a východnej Európy, na ktorom sa okrem SR zúčastňovali Bulharsko, Česká republika, Chorvátsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Slovinsko a Rakúsko.

Integrácia SR do EÚ

V procese integrácie SR do EÚ k významným medzníkom patrí uzavretie Európskej dohody o pridružení medzi ES a SR, ktorá nadobudla platnosť dňa 1.2. 1995 a odovzdanie žiadosti SR o vstup do EÚ dňa 27.6. 1995. Dodatokový protokol k Európskej dohode o účasti SR v programoch Európskeho spoločenstva s cieľom uľahčenia integrácie SR bol schválený vládou SR v auguste 1995.

Európske spoločenstvo prispieva k rozvoju vzdelávania podporovaním spolupráce medzi členskými štátmi i s tretími krajinami, rešpektuje však ich zodpovednosť za obsah výučby, organizáciu vzdelávacích systémov a za ich kultúrnu a jazykovú rozmanitosť.

Stav procesu integrácie v oblasti vzdelávania bol podrobne hodnotený na bilaterálnom stretnutí procesu analytického skúmania *acquis communautaire* za účasti zástupcov EK a pracovnej skupiny č. 18 Vzdelávanie, odborná príprava a mládež v marci 1999 v Bruseli. Rokovanie bolo zamerané na porovnanie relevantnej legislatívy EÚ a SR, na vývoj v odbornom a vysokoškolskom vzdelávaní v SR a na účasť SR v programoch EÚ v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže.

V októbri 1999 sa v Bratislave konalo 1. zasadnutie Asociačného podvýboru Inovácie. Rokovanie v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy a mládeže sa sústredilo na problematiku vzdelávania detí migrujúcich pracovníkov, vzdelávania Rómov, vysokoškolského vzdelávania a účasti SR v programoch Európskej únie.

Po helsinskom summite EÚ v decembri 1999 bola SR priradená do skupiny krajín, s ktorými sa vedú rokovania o vstupe do EÚ. Negociácie v rámci kapitoly Vzdelávanie, odborná príprava a mládež sa uskutočnili v prvom polroku 2000. Ich výsledkom je predbežné uzavretie kapitoly so záväzkom SR zahrnúť do pripravovaných zákonov problematiku vzdelávania detí migrujúcich pracovníkov a princíp rovnakých podmienok štúdií pre vysokoškolských študentov zo štátov EÚ ako pre slovenských študentov.

Programy PHARE

Pre rozvoj vzdelávania a odbornej prípravy v procese integrácie SR do EÚ sú významným prínosom aj ďalšie programy financované Európskou komisiou z programu pomoci PHARE,

z ktorých viaceré už boli uzavreté v uplynulých rokoch.

Slovenské vysoké školy sa zúčastňujú na projektoch programu **TEMPUS** od roku 1990. Tieto projekty boli zamerané najmä na študijné pobyty učiteľov, pracovníkov vysokých škôl a študentov v štátoch EÚ, na nákup výpočtovej techniky, rozmnožovacích zariadení a laboratórnej techniky, nákup zahraničnej literatúry a na vybavenie knižníc. V roku 1998 vstúpil program TEMPUS pre asociované krajiny do svojej záverečnej fázy. Projekty v tejto etape sú zamerané na budovanie inštitúcií, riadenie vysokých škôl, prípravu učebných osnov a modernizáciu štúdia.

Program **Obnova vzdelávacieho systému** Slovenskej republiky (1993 – 1997) bol zameraný na rozvoj vzdelávacej politiky, rozvoj učebných osnov a materiálov pre ZŠ a SŠ, výchovu k občianstvu a Európske štúdie, inovácie technického vybavenia, vyučovanie cudzích jazykov a rozvoj neuniverzitného vysokého školstva.

Program **Reforma odborného vzdelávania a prípravy** (1994 – 1998) bol riadený Európskou vzdelávacou nadáciou v Turíne. Orientovaný bol na prípravu učebných dokumentov a osnov, prípravu učiteľov a riadiacich pracovníkov pilotných škôl, partnerstvo s odbornými školami v štátoch EÚ, modernizáciu učebných pomôcok a rozširovanie výsledkov. Program **Rozvoj ľudských zdrojov** znamenal podporu reforme odborného vzdelávania a prípravy.

Slovenská republika zabezpečovala koordináciu programu **Mnohoštatná spolupráca vo vysokoškolskom vzdelávaní** (1996 – 1999). Tento program pozostával z projektov zameraných na údaje a štatistiky o vzdelávaní, hodnotenie kvality vo vysokoškolskom vzdelávaní, uznávanie diplomov a prenos študijných kreditov získaných v zahraničí a Európske integračné štúdiá.

Významný prínos pre rozvoj technológií dištančného vzdelávania predstavuje program **Mnohoštatná spolupráca v dištančnom vzdelávaní** (1995 – 1999). Zúčastnilo sa na ňom 12 štátov strednej a východnej Európy. V rámci programu bola vytvorená v SR sieť pre dištančné vzdelávanie s národným centrom na STU v Bratislave, boli vydané metodické materiály a učebnice a zavedené kurzy kompatibilné s technológiami dištančného vzdelávania.

Ministerstvo školstva SR sa v rokoch 1998 – 2001 zúčastňuje na návrhu a implementácii viacerých projektov týkajúcich sa vzdelávania príslušníkov rómskej menšiny v rámci týchto programov PHARE:

- /// **Zlepšenie situácie Rómov na Spiši** – podpora vzdelanosti a kultúrneho života.
- /// **Program tolerancie voči menšinám** – zvýšenie úrovne inštitúcií pre prípravu učiteľov a pilotných škôl s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny, vypracovanie učebných materiálov pre vyučovanie slovenského jazyka a zvláštneho systému alternatívneho a doplnkového vzdelávania Rómov.
- /// **Zlepšenie situácie Rómov v SR a v spoločnosti** – skvalitnenie podmienok sebarealizácie Rómov vo vzdelávacom procese s osobitným dôrazom na vstup detí do prvých ročníkov základných škôl.
- /// **Rómska otázka** – vytvorenie podmienok pre celoplošnú implementáciu nových štruktúr a systémov vrátane potrebnej legislatívy pre zvýšenie úrovne v oblasti vzdelávania rómskej menšiny.

Medzinárodné dohody o vzájomnom uznávaní dokladov o vzdelaní

Oblasť vzájomného uznávania zahraničných dokladov o vzdelaní v súčasnosti v Slovenskej republike z medzinárodno-právneho hľadiska upravuje 7 medzinárodných dohôrov a 13 dvojstranných dohôd o vzájomnom uznávaní.

Ostatným multilaterálnym dohovorom, ku ktorému v tejto oblasti pristúpila Slovenská republika, je tzv. Lisabonský dohovor o vzájomnom uznávaní kvalifikácií týkajúcich sa vysokoškolského vzdelávania v európskom regióne. V dôsledku postupnej ratifikácie tohto dohovoru jednotlivými štátmi strácajú medzi zmluvnými stranami platnosť staré dohovory Rady Európy a UNESCO o uznávaní.

Pri príprave dvojstranných dohôd sa dôraz kladie na členské štáty EÚ a susedné štáty. V rokoch 1998 – 2001 boli uzavreté dohody o vzájomnom uznávaní dokladov o vzdelaní s Rumunskom, Chorvátskom, Ukrajinou, Maďarskom a Českom. V pokročilom štádiu sú rokovania s Poľskom a Nemeckom, pripravujú sa návrhy dohôd

s Rakúskom a Slovinskom a sondážne rokovania so Španielskom a Talianskom.

Počas prípravy Slovenskej republiky na vstup do Európskej únie bude nutné prehodnotiť všetky zmluvy, ktoré má Slovenská republika uzatvorené

s nečlenskými štátmi, pretože tieto štáty budú posudzované ako tzv. tretie krajiny a nebude možné udržiavať s nimi nadštandardné vzťahy v oblasti uznávania dokladov pre výkon povolania.